

ZASTUPLJENOST OSI PITANJA U PROGRAMIMA POLITIČKIH AKTERA NA PARLAMENTARNIM IZBORIMA 2020.

Zastupljenost OSI pitanja u programima političkih aktera na parlamentarnim izborima 2020.

Izdavač:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Urednica:

Daliborka Uljarević

Autorke:

Željka Četković

Snežana Kaluđerović

Saradnik na publikaciji:

Danilo Burzanović

Tiraž:

100 primjeraka

ISBN 978-9940-44-031-2

COBISS.CG-ID 16356356

Studija je dio projekta „Ravnopravnost za sve – diskriminacija NE!“ koji Centar za građansko obrazovanje sprovodi uz finansijsku podršku Ministarstva za ljudska i manjinska prava Crne Gore. Sadržaj studije je isključiva odgovornost Centra za građansko obrazovanje (CGO).

**ZASTUPLJENOST OSI PITANJA
U PROGRAMIMA POLITIČKIH AKTERA
NA PARLAMENTARNIM IZBORIMA 2020.**

januar 2021.

Sadržaj

UVOD	5
Analiza zastupljenosti pitanja osoba sa invaliditetom u izbornim programima političkih partija i koalicija na parlamentarnim izborima 2020	8
Socijaldemokrate - Ivan Brajović - Mi odlučujemo DOSLJEDNO	8
Bošnjačka stranka – Rafet Husović – ISPRAVNO	8
HGI – Svim srcem za Crnu Goru!	10
SDP – JAKA CRNA GORA!	10
Hrvatska reformska stranka Crne Gore – HRS	10
Dr Dritan Abazović – CRNO NA BIJELO – dr Srđan Pavićević (Građanski pokret URA, Stranka pravde i pomirenja, Grupa birača CIVIS i nezavisni intelektualci) – Građani!	12
Albanska koalicija JEDNOGLASNO – demokratska partija, Demokratska unija Albanaca i Demokratski savez u Crnoj Gori	12
ODLUČNO za Crnu Goru! DPS – Milo Đukanović	12
ZA BUDUĆNOST CRNE GORE – Demokratski front (Nova srpska demokratija, Pokret za promjene, Demokratska narodna partija), Socijalistička narodna partija Crne Gore, Prava Crna Gora, Ujedinjena Crna Gora, Radnička partija, Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore, Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore, Srpska radikalna stranka, Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde Crne Gore	13
Albanska lista – Genci Nimanbegu, Nik Gjeloghaj	14
Aleksa Bečić – Miodrag Lekić – “MIR JE NAŠA NACIJA” – Demokrate – Demokratska Crna Gora – DEMOS – Partija penzionera invalida i restitucije – Građanski pokret Nova ljevica	14
Komparativni presjek	16
Zaključci i preporuke	19

Uvod

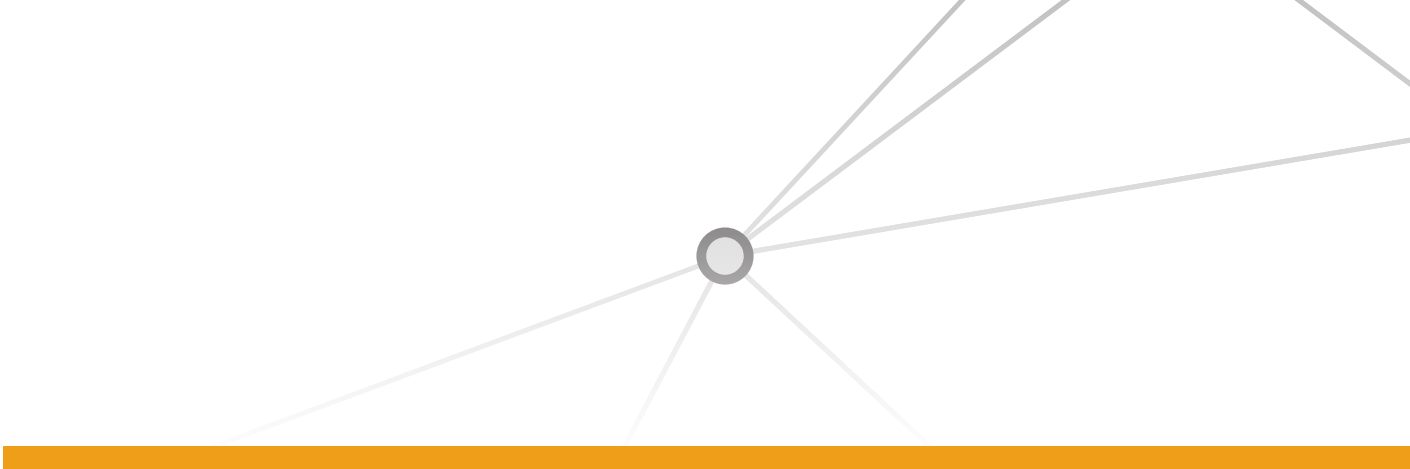
Studija „Zastupljenost OSI pitanja u programima političkih aktera na parlamentarnim izborima 2020.“ daje uvid u prisutnost i sadržaj pitanja posvećenih osobama sa invaliditetom u izbornim programima političkih partija i koalicija za parlamentarne izbore koji su održani 30. avgusta 2020. godine. To je uključilo detaljan pregled svih izbornih programa u dijelu koji se odnosi na adresiranje pitanja osoba sa invaliditetom, pristupa invaliditetu i osobama sa invaliditetom, poziciji koju pitanja vezana za osobe sa invaliditetom zauzimaju u programu, uz ocjenu doprinosa poboljšanju njihovog položaja.

Obrađeni su, dakle, izborni programi sljedećih partija i koalicija: *Socijaldemokrate – Ivan Brajović – Mi odlučujemo DOSLJEDNO*; *Bošnjačka stranka – Rafet Husović – ISPRAVNO*; *HGI – Svim srcem za Crnu Goru!*; *SDP – JAKA CRNA GORA!*; *Hrvatska reformska stranka Crne Gore – HRS*; *Dr Dritan Abazović – CRNO NA BIJELO – dr Srđan Pavićević* (Građanski pokret URA, Stranka pravde i pomirenja, Grupa birača CIVIS i nezavisni intelektualci) – Građani!; *Albanska koalicija JEDNOGLASNO* – Demokratska partija, Demokratska unija Albanaca i Demokratski savez u Crnoj Gori; *ODLUČNO za Crnu Goru! DPS – Milo Đukanović*; *ZA BUDUĆNOST CRNE GORE* – Demokratski front (Nova srpska demokratija, Pokret za promjene, Demokratska narodna partija), Socijalistička narodna partija Crne Gore, Prava Crna Gora, Ujedinjena Crna Gora, Radnička partija, Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore, Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore, Srpska radikalna stranka, Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde Crne Gore; *Albanska lista – Genci Nimanbegu, Nik Gjelošhaj*; i *Aleksa Bečić – Miodrag Lekić – „MIR JE NAŠA NACIJA“* – Demokrate – Demokratska Crna Gora – DEMOS – Partija penzionera, invalida i restitucije – Građanski pokret Nova ljevica.

Studija je dio projekta „Ravnopravnost za sve – diskriminacija NE!“ koji Centar za građansko obrazovanje (CGO) sprovodi uz finansijsku podršku Ministarstva za ljudska i manjinska prava Crne Gore.

Za potrebe ove studije korišćeni su sljedeći **ključni pojmovi**:

- *Invaliditet* – sadejstvo dugoročnih fizičkih, senzornih, intelektualnih i psihosocijalnih oštećenja i barijera u društvu;
- *Osoba sa invaliditetom (OSI)* – osoba koja ima dugoročno fizičko, senzorno, intelektualno ili psihosocijalno oštećenje koje u sadejstvu sa barijerama u društvu može otežati puno učešće osobe u društvu po osnovu jednakosti sa svima;
- *Modeli pristupa invaliditetu* – način posmatranja i tretiranja invaliditeta i OSI. U Crnoj Gori su najčešći zastupljeni sljedeći modeli: medicinski, herojski, milosrdni, socijalni i pristup zasnovan na ljudskim pravima. Za potrebe ove studije, najvažnije je pomenuti medicinski i model zasnovan na ljudskim pravima. Medicinski model invaliditet posmatra isključivo kao bolest, oštećenje koje je potrebno izliječiti i ukloniti,

a OSI posmatra kroz prizmu medicine a ne ljudskih prava. Fokus u ovom modelu je na oštećenju i subjektima koji pomažu liječenje - doktorima, njegovateljima, defektolozima itd. - a ne na osobi koja ima invaliditet i sposobnostima te osobe. Suprotno tome, model pristupa invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima fokus stavlja na osobu sa invaliditetom, odnosno na mogućnosti, sposobnosti i principe samostalnog života OSI kao donosilaca odluka o sopstvenom životu;

- *Integracija osoba sa invaliditetom* – prilagođavanje OSI društvu i barijerama i preprekama sa kojima se suočavaju;
- *Socijalna inkluzija* – proces omogućavanja svakom licu i grupi koja je bila u nepovoljnom položaju ili marginalizovana da učestvuju u političkom, kulturnom, ekonomskom i društvenom aspektu života i dostizanje životnog standarda koji se smatra prihvatljivim za jedno društvo;
- *Politička participacija* – političko učešće pojedinca ili grupe u političkom odlučivanju;
- *Politička zastupljenost* – zastupljenost pojedinca ili grupe u političkom životu, izbornim procesima, djelovanju političkih partija i u Skupštini kao najvišem predstavničkom tijelu.

Metodologija

Analiza izbornih programa za parlamentarne izbore 2020. godine urađena od 1. oktobra do 30. novembra 2020. godine kao desk-istraživanje, a predmet analize bilo je jedanaest izbornih programa partija i koalicija, uz napomenu da je obim njihovih programa značajno varirao.

Analiza zastupljenosti pitanja OSI u izbornim programima partija i koalicija za parlamentarne izbore 2020. u Crnoj Gori, uključila je analizu sadržaja u odnosu na:

- broj pominjanja pojma invaliditet i OSI;
- procentualnu zastupljenost ključnih pojmova i riječi u rečenicama u odnosu na ukupan broj riječi u programu na skali od 0-100%;
- pozicioniranost pitanja OSI u strukturi programa;
- ton pominjanja invaliditeta i OSI na skali negativno-neutralno-pozitivno;
- analizu kvaliteta obrađenosti pitanja OSI;
- ukupnu procjenu zastupljenosti OSI pitanja u odnosu na prethodno navedene stavke po ocjenama 0 – bez zastupljenosti, 1 – nedovoljna zastupljenost, 2 – dovoljna zastupljenost, 3 – dobar, 4 – vrlo dobar i 5 – odličan.

U nastavku studije su predstavljeni obrađeni rezultati pojedinačno po izbornim listama koje su učestovale na parlamentarnim izborima u Crnoj Gori u avgustu 2020. godine, kao i komparativni presjek, uz prateće zaključke i preporuke.

Analiza zastupljenosti pitanja osoba sa invaliditetom u izbornim programima političkih partija i koalicija na parlamentarnim izborima 2020

Socijaldemokrate - Ivan Brajović - Mi odlučujemo DOSLJEDNO

broj strana programa A4: **22**

broj riječi u programu: **7.259**

U programu izborne liste Socijaldemokrata (SD), OSI se pominju sporadično na dva mjesta a u okviru drugih oblasti ili grupacija.

Tako se u odjeljku koji se odnosi na zdravlje navodi: „Zato će Socijaldemokrate raditi na unaprjeđenju zdravlja osoba sa invaliditetom.“ Dodatno, u dijelu socijalne politike se obećava: „Socijaldemokrate će se zalagati za osmišljavanje novih i unaprjeđivanje postojećih socijalnih programa, kojima se pruža pomoć i podrška starijim i nemoćnim, licima sa invaliditetom i njihovim porodicama.“

Zastupljenost ključnih pojmova o invaliditetu i vezanih riječi u odnosu na ukupan broj riječi u izbornom programu SD-a iznosi 0,51%.

Socijaldemokrate pominju OSI na početku druge polovine izbornog programa, i to u okviru poglavlja koja su obrađivala zdravstvene i socijalne teme. Pitanja OSI nijesu dovoljno adresirana, uzgredno su pomenuta i bez jasnog fokusa. Ton pominjanja je neutralan.

Sa svega dva pominjanja, od kojih oba sporadično, zaključak je da izborna lista Socijaldemokrata za parlamentarne izbore 2020. nije posvetila dužnu pažnju pravima osoba sa invaliditetom i time dobija ocjenu 1 – nedovoljan.

Bošnjačka stranka – Rafet Husović – ISPRAVNO

broj strana programa A4: **27**

broj riječi u programu: **9.658**

Bošnjačka stranka (BS) je jedna od dvije političke partije koja je dublje i sadržajnije obradile izazove, probleme i prava OSI. BS je, takođe, jedna od dvije partije koje su za OSI imale zasebnu sekciju u okviru izbornog programa.

U dijelu prava OSI, ova partija se fokusirala na zapošljavanje, razvoj preduzetničke inicijative,

uvođenje novih programa za zapošljavanje OSI preko Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, itd. OSI se ukupno pominju osam puta, od čega dva puta izvan posebne sekcije, odnosno u okviru planiranih i realizovanih ciljeva: „*Brinuli smo o osobama sa invaliditetom i pružali potporu njihovoj rehabilitaciji i zapošljavanju kroz brojne projekte i programe*“. Drugo pominjanje je unutar sekcije o regionalnom razvoju, smanjivanju regionalnih razlika i većim ulaganjima u sjeverni region i nerazvijena područja: „*Kreiranje posebnih aktivnih mjera, preko Zavoda za zapošljavanje, kojima bi nezaposlena lica i osobe sa invaliditetom, pripremale za uključivanje u tržište rada, subvencioniranje novih radnih mjesta i razvoj preduzetničke inicijative.*“

Kao što je već pomenuto, Bošnjačka stranka ima posebnu sekciju posvećenu OSI sa šest pominjanja:

Briga o osobama sa invaliditetom, obrazovanje, rehabilitacija i zapošljavanje osoba sa invaliditetom

BOŠNJAČKA STRANKA će nastaviti sa radom na unaprijeđenju položaja osoba sa invaliditetom. Naši predstavnici će se zalagati za punu implementaciju i unaprijeđivanje zakonskih rješenja u ovoj oblasti.

BOŠNJAČKA STRANKA će se zalagati za veća budžetska izdvajanja u obrazovanje i edukaciju i punu društvenu integraciju OSI. Smatramo da treba izdvajati veća sredstva kojima se pomaže radna aktivacija ovih osoba i razvoj preduzetničke inicijative u privatnom sektoru koji ima za cilj rehabilitaciju i zapošljavanje OSI - njihovu osposobljenost i puno uključivanje u tržište rada. Zalagaćemo se i da se preko Fonda za profesionalnu rehabilitaciju osmišljavaju i finansiraju brojni novi programi u oblasti radne integracije OSI i subvencioniranja poslodavaca za zapošljavanje ovih osoba.

Međutim, Bošnjačka stranka u izbornom programu zagovara integraciju OSI umjesto inkluzije. Moguće je da je ovo uzrokovano nerazumijevanjem da je za život OSI važnije imati inkluziju nego integraciju kao dijametralno suprotan proces. Naime, integracija OSI podrazumijeva da se OSI prilagođavaju društvu u kojem se nalaze barijere i prepreke za njihovo puno učešće, dok je inkluzija OSI proces davanja mogućnosti i sredstava OSI koje su bile u nepovoljnom položaju ili marginalizovane da ostvare učešće u životu po osnovu jednakosti sa svima i akcenat je na uklanjanje barijera i prepreka za punopravno učešće OSI.

Uprkos tome, ton pominjanja OSI u programu ove partije je pozitivan.

Zastupljenost ključnih pojmova o invaliditetu i vezanih riječi u odnosu na ukupan broj riječi u izbornom programu za program BS-a iznosi 1,76%.

Bošnjačka stranka je pitanja OSI obradila u drugoj polovini svog izbornog programa, uz napomenu da je prvo pominjanje OSI bilo na početku programa, odnosno na drugoj strani. BS je sveukupno gledano pitanja OSI obradila zadovoljavajuće u sadržajnom smislu, izdvajajući ih i u zasebnu sekciju. Ocjena zastupljenosti osoba sa invaliditetom u programu Bošnjačke stranke je 3 - dobar.

HGI – Svim srcem za Crnu Goru!

broj strana programa A4: **3**

broj riječi u programu: **974**

Bez pominjanja osoba sa invaliditetom.

Ocjena zastupljenosti pitanja osoba sa invaliditetom – 0 (bez zastupljenosti).

SDP – JAKA CRNA GORA!

broj strana programa A4: **14**

broj riječi u programu: **5.157**

Bez pominjanja osoba sa invaliditetom.

Ocjena zastupljenosti pitanja osoba sa invaliditetom – 0 (bez zastupljenosti).

Hrvatska reformska stranka Crne Gore – HRS

broj strana programa A4: **14**

broj riječi u programu: **4.289**

Hrvatska reformska stranka (HRS) je jedna od dvije izborne liste koje su kvalitativno i kvantitativno najviše imale zastupljena prava OSI u svom programu, i jedna je od dvije partije koje su imale posebnu sekciju posvećenu OSI u svom programu.

Osim u posebnoj sekciji, OSI se u programu Hrvatske reformske stranke pominju i u oblasti sporta: *“HRS će poticati razvoj sporta kroz europske fondove, financiranje za održavanje i rad amaterskih sportskih klubova, a posebno u oblasti masovnog sporta i klubova koji okupljaju osobe sa invaliditetom.”* U okviru posebne sekcije, osi se u programu HRS pominju četiri puta, odnosno:

BRIGA O OSOBAMA SA INVALIDITETOM

HRS se zalaže za društvo zasnovano na pravednosti i solidarnosti. Demokracija jednog društva pokazuje se u brizi koju poklanja najosjetljivijim kategorijama. Zato će se HRS zalagati da:

- *inkluzivna naobrazba na svim nivoima bude primijenjena u praksi;*
- *stvaranje uslova za poštovanje principa “škola po mjeri djeteta”;*
- *punu implementaciju zakonskih propisa koji tretiraju položaj osoba sa invaliditetom;*
- *zapošljavanje u skladu sa kvotnim sistemom, ali i insistiranje da osobe sa invaliditetom sa visokom naobrazbom imaju potpuno jednake šanse i uslove prilikom zapošljavanja;*
- *izmjenu Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti u odjeljku prava iz socijalne i dječije zaštite;*

- obezbijedivanje servisa potpore i usluga;
- obezbijedivanje medicinske rehabilitacije.

HRS će insistirati na izdvajanju većih sredstava za osobe sa invaliditetom ali i kontrolu trošenja istih.

Takođe, u okviru socijalnog programa, HRS pravi osvrt i na OSI: *“HRS će insistirati na dosljednoj primjeni Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom uz davanje mogućnosti da osobe sa invaliditetom sa visokom stručnom spremom budu ravnopravno tretirane na konkursima za zapošljavanje bez diskriminacije.”*

Kad je riječ o OSI, HRS daje nekoliko aspekata - sport, inkluzivno obrazovanje, socijalna zaštita djece, servisi za pomoć, medicinska rehabilitacija, zapošljavanje i ravnopravnost visokoobrazovanih OSI u zapošljavanju. Iako je HRS imala najraznolikiji pristup obradi pitanja OSI, ipak se u tom pristupu primjećuje nekoliko zabrinjavajućih trendova. Naime, HRS iskazuje nepoznavanje principa afirmativne akcije u oblasti zapošljavanja OSI. Prvo, zalaganjem za ravnopravnost OSI u procesu zapošljavanja, HRS pokazuje da nije upoznata sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom koji u čl. 6. zabranjuje diskriminaciju po osnovu invaliditeta u procesu zapošljavanja, profesionalne rehabilitacije i tokom trajanja zaposlenja. Slično tome, i Zakon o radu u čl. 7. zabranjuje diskriminaciju po osnovu invaliditeta u procesu zapošljavanja, a propisuje i princip afirmativne akcije odnosno, kako se navodi u stavu 1. čl. 15 Zakona o radu: *„Ne smatra se diskriminacijom pravljenje razlike, isključenje ili davanje prvenstva u odnosu na određeni posao kada je priroda posla takva ili se posao obavlja u takvim uslovima da karakteristike povezane sa nekim od osnova iz čl. 7 i 8 ovog zakona predstavljaju stvarni i odlučujući uslov obavljanja posla i da je svrha koja se time želi postići opravdana.“* To predstavlja posebnu zaštitu i pomoć određenim kategorijama zaposlenih koja se između ostalog odnosi i na OSI.

Dalje, zagovarajući medicinsku rehabilitaciju HRS pokazuje sklonost ka medicinskom modelu posmatranja invaliditeta čiji je fokus uklanjanje invaliditeta medicinskom intervencijom umjesto uklanjanja društvenih barijera za ostvarivanje punopravnog učešća OSI u društvu. Navodeći inkluzivno obrazovanje, s druge strane, pozitivan je pristup HRS, i ujedno stavka je koju je samo ova izborna lista navela.

Ton pominjanja OSI u programu ove partije je uglavnom pozitivan, uz djelimično negativan ton kad je u pitanju medicinski pristup invaliditetu kroz jedno pominjanje.

HRS se temama koje su vezane za OSI posvetila u drugoj polovini i pred kraj svog programa, izdvajajući ih u posebnu sekciju, i to kvantitativno najviše u odnosu na ostale izborne liste. Takođe, OSI su relativno dobro zastupljene u poređenju sa obimom programa i društvenom pozicioniranošću ove teme. Zastupljenost ključnih pojmova o invaliditetu i vezanih riječi u odnosu na ukupan broj riječi u izbornom programu HRS iznosi 4,48%. Ukupno, ocjena zastupljenosti prava OSI u izbornom programu HRS je dobra - 3.

Dr Dritan Abazović – CRNO NA BIJELO – dr Srđan Pavićević (Građanski pokret URA, Stranka pravde i pomirenja, Grupa birača CIVIS i nezavisni intelektualci) – Građani!

broj strana programa A4: **3**

broj riječi u programu: **973**

Bez pominjanja osoba sa invaliditetom.

Ocjena zastupljenosti pitanja osoba sa invaliditetom – 0 (bez zastupljenosti).

Albanska koalicija JEDNOGLASNO – demokratska partija, Demokratska unija Albanaca i Demokratski savez u Crnoj Gori

broj strana programa A4: **14**

broj riječi u programu: **4.891**

Bez pominjanja osoba sa invaliditetom.

Ocjena zastupljenosti pitanja osoba sa invaliditetom – 0 (bez zastupljenosti).

ODLUČNO za Crnu Goru! DPS – Milo Đukanović

broj strana programa A4: **30**

broj riječi u programu: **10.613**

U programu izborne liste partije koja je bila vladajuća do 2020. godine, OSI se pominju deklarativno i sporadično četiri puta. Na primjer, u okviru sekcije *Odlučno za sve društvene kategorije*, navodi se: „Nastavićemo da afirmišemo principe tolerancije i unapređujemo brigu o zaštiti prava ranjivih grupa, lica sa invaliditetom, LGBT populacije, RAE populacije – čineći našu državu domom za sve njene građane.“ U okviru te sekcije lista „Odlučno za Crnu Goru – DPS“ ispravno je prepoznala značaj socijalne inkluzije u odnosu na integraciju OSI, ali osim deklarativne podrške socijalnoj inkluziji OSI i drugih ranjivih grupa, ovaj pojam nije dodatno obrađivan u izbornom programu, već se samo obećava: „Nastavićemo da afirmišemo socijalnu inkluziju lica sa invaliditetom i ranjivih grupa, njihovim uključivanjem u sve sfere javnog života i povećanjem njihove zaposlenosti.“

Treće pominjanje OSI kod ove izborne liste našlo se u sekciji *Odlučno – za dječija prava i uslove za razvoj djece*, odnosno: „Naša pažnja će biti dodatno usmjerena ka ranjivoj djeci, uključujući djecu s invaliditetom i djecu pripadnike romske i egipćanske populacije, i djecu iz ruralnih i manje razvijenih krajeva Crne Gore“. Četvrto pominjanje odnosi se na još jedno uopšteno obećanje, u sekciji o ljudskom dostojanstvu kao ishodištu ljudskih prava, odnosno:

„Posebnu brigu posvetićemo ranjivim društvenim grupama i osobama koje se suočavaju s nejednakošću, nasiljem ili mržnjom po osnovu pola, boje kože... invaliditeta, starosti, seksualne orijentacije.“

Izborna lista „Odlučno za Crnu Goru“ pominje OSI na polovini svog programa, tema je deklarativno i usputno obrađena, zauzima mali prostor i nema izdvojenu sekciju. Procentualna zastupljenost riječi u rečenicama posvećenim OSI u odnosu na ukupan broj riječi u programu ove liste iznosi 1,81%.

Ton pominjanja OSI je neutralan.

Od partije koja je do avgusta 2020. godine bila vladajuća i imala systemske resurse na raspolaganju očekivalo bi se više od deklarativnog pominjala OSI u programskim obećanjima. Ukupno, ocjena zastupljenosti pitanja OSI u programu liste „Odlučno za Crnu Goru – DPS Milo Đukanović“ dovoljan - 2.

ZA BUDUĆNOST CRNE GORE – Demokratski front (Nova srpska demokratija, Pokret za promjene, Demokratska narodna partija), Socijalistička narodna partija Crne Gore, Prava Crna Gora, Ujedinjena Crna Gora, Radnička partija, Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore, Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore, Srpska radikalna stranka, Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde Crne Gore
broj strana programa A4: **4**
broj riječi u programu: **1.357**

Koalicija „Za budućnost Crne Gore“ u svom sastavu ima dvije partije koje u svom nazivu nose pojam „invalid“ koji je doduše derogativan ali nesumnjivo podrazumijeva OSI. Preciznije, u pitanju su Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore i Stranka penzionera invalida i socijalne pravde Crne Gore. Tim je zanimljivije da se ova koalicija u svom izbornom programu uopšte nije bavila niti je ijednom pomenula OSI.

Imajući u vidu da je ova koalicija izašla kao najveći dobitnik na izborima, i da nakon parlamentarnih izbora postaje vlast, zabrinjavajuće je što je ovo pitanje potpuno ignorisano u njenom programu jer to nije obećavajuće ni za razvoj novih pristupa u poboljšanju položaja OSI u Crnoj Gori.

Bez pominjanja osoba sa invaliditetom.

Ocjena zastupljenosti pitanja osoba sa invaliditetom – 0 (bez zastupljenosti).

Albanska lista – Genci Nimanbegu, Nik Gjeloshaj

broj strana programa A4: **26**

broj riječi u programu: **9.386**

Od dvije albanske koalicije na parlamentarnim izborima samo je Albanska lista pomenula OSI u svom iscrpnom izbornom programu, i to u usputno u okviru sekcije „Žene“, odnosno: „Albanska lista će preduzeti neophodne korake radi pomoći ženama kada je riječ o socijalnoj asistenciji, pristupu javnim uslugama, brizi o osobama sa invaliditetom ili osobama sa ograničenim sposobnostima, kao i povećavanju kvaliteta socijalnih usluga za žene i mlade djevojke u opasnosti.“

Procentualna zastupljenost riječi u rečenicama u kojima se pominju OSI u ovom programu iznosi 0.44%.

Ton pominjanja je neutralan.

OSI su u izbornom programu Albanske liste pomenute pri kraju programa, bez zasebne sekcije i to jednom i sporadično. Stoga je ocjena zastupljenosti prava OSI u izbornom programu Albanske liste nedovoljna - 1.

Napomena: Obraden je prevod programa Albanske liste sa albanskog na crnogorski jezik, te i ukupan broj strana i riječi iz programa ove liste za potrebe ove analize nije uzet iz originala već iz tog prevoda.

Aleksa Bečić – Miodrag Lekić – “MIR JE NAŠA NACIJA” – Demokrate – Demokratska Crna Gora – DEMOS – Partija penzionera invalida i restitucije – Građanski pokret Nova ljevica

broj strana programa A4: **10**

broj riječi u programu: **3.953**

OSI su u programu izborne liste „Mir je naša nacija“ pomenute dva puta u okviru jedne oblasti, i to kratko, doduše uz ispravno prepoznavanje problema u praćenju sredstava za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom. Tako se u programu navodi:

„Evo šta je vlast uradila: Obećali su Ti da će sredstva iz Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom ići u ruke onih kojima su namijenjena. SLAGALI su. Niko ne zna šta se desilo sa tim sredstvima. DA LI ĆEŠ I DALJE GLASATI ZA NJIH?!?“

NAŠ PLAN 45 - Uredićemo da se ova sredstva namjenski i transparentno troše. Poboľjšaćemo uslove za život, rad i djelovanje osoba sa invaliditetom. I solidarnost je naša nacija!“

Lista „Mir je naša nacija“ jedina je problematizovala način trošenja navedenih sredstava. Ostaje da se vidi da li će ta koalicija imati dovoljno upornosti i političke snage da obećanje o namjenskom i transparentnom trošenju sredstava za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje OSI u narednom periodu i primijeni s obzirom da je jedna od tri liste koje su osvojile vlast na parlamentarnim izborima.

Izborna lista „Mir je naša nacija“ se pitanjima OSI bavila u drugoj polovini svog programa i jedina je lista koja je na parlamentarnim izborima zauzela kritički stav prema trenutnom položaju i tretmanu OSI, iaka tema ukupno ne zauzima veliki prostor.

Ton pominjanja OSI neutralan.

Takođe, važno je naglasiti da je sastavni dio ove koalicije Partija penzionera, invalida i restitucije pa je bilo za očekivati i više posvećenosti pravima OSI u izbornom programu.

Međutim, kako je ova partija jedina dala kritički osvrt na jedno od najvažnijih pitanja OSI, odnosno trošenje sredstava namijenjeno zapošljavanju osoba sa invaliditetom, tako pominjanje OSI pitanja u programu ove liste dobija na kvalitetu. Procentualno, broj riječi u rečenicama posvećenim pitanjima OSI u ovom programu je 1,67%. Opšta ocjena zastupljenosti pitanja OSI u programu ove koalicije je dobar - 3.

Komparativni presjek

Nijedna izborna lista za crnogorske parlamentarne izbore 2020.godine nije prioritizirala prava OSI, iako je ova grupa među najdiskriminiranijim u Crnoj Gori. Dalje, i one izborne liste koje su pominjale OSI to, uglavnom, ne čine u prvom dijelu svog izbornog programa. Samo dvije izborne liste (*Bošnjačka stranka* i *Hrvatska reformska stranka*) su u okviru pominjanja OSI imale otvoreno pozitivan ton. Važno je naglasiti i da nijedna od izbornih lista nije imala isključivo negativan ton prilikom pominjanja OSI, a *Hrvatska reformska stranka* je najsadržajnije obradila pitanja OSI uz nedostatak da je u dijelu tog pominjanja iskazala naklonost medicinskom modelu posmatranja invaliditeta koji nije podržavajući za princip samostalnog života OSI.

Nažalost, ukupan presjek ukazuje da nijedna od analiziranih lista nije dobila najbolje ocjene, pa tako nema ni vrlo dobrih (4) ni odličnih (5). Tri najbolje ocjene – 3 (dobar) tri izborne liste, a svakako bi i one mogle biti bolje. Na primjer, *Hrvatska reformska stranka* bi uz uklanjanje medicinskog aspekta posmatranja OSI i daljim razrađivanjem odnosno konkretnijim preporukama za ostvarenje izbornog programa mogla poboljšati ukupnu ocjenu zastupljenosti pitanja OSI u svom programu. Ili, koalicija „*Mir je naša nacija*“, koja je jedina kritički obradila izdvajanje državnih sredstava za zapošljavanje OSI, imala bi bolju ocjenu da je otvorila još kritičnih oblasti položaja OSI u Crnoj Gori i dala konkretne preporuke u pravcu njihovog unaprijeđenja.

Procentualno, po broju riječi u okviru rečenica koje se tiču OSI u izbornim programima, a u odnosu na ukupan broj riječi u analiziranom izbornom programu, najviše je prostora opredijelila *Hrvatska reformska stranka* (4.48%) a najmanje *Albanska lista* (0.44%). Nadalje, ako se poredi isključivo broj riječi posvećenih pitanjima OSI ili oblasti u okviru kojih su prepoznate i OSI, ne računajući odnos sa ukupnim brojem riječi iskorišćenim u pojedinačnom programu, osobama sa invaliditetom su najviše bile posvećene dvije izborne liste – *Hrvatska reformska stranka* i *Odlučno za Crnu Goru! DPS – Milo Đukanović* sa jednakim brojem riječi – 192. Međutim, ovdje treba naglasiti da je kod liste *Odlučno za Crnu Goru*, pominjanje OSI bilo usputno u većini slučajeva, sa drugim marginalizovanim grupama. Najmanje riječi posvećenih pominjanju OSI našlo se u programu izborne liste *Socijaldemokrate - Ivan Brajović - Mi odlučujemo DOSLJEDNO* - 37 riječi. Najviše pominjanja termina „invaliditet“ i „OSI“ u programima onih izbornih lista koje jesu pominjale OSI bilo je u programu *Bošnjačke stranke* (osam), a najmanje u programu *Albanske liste* (jedan).

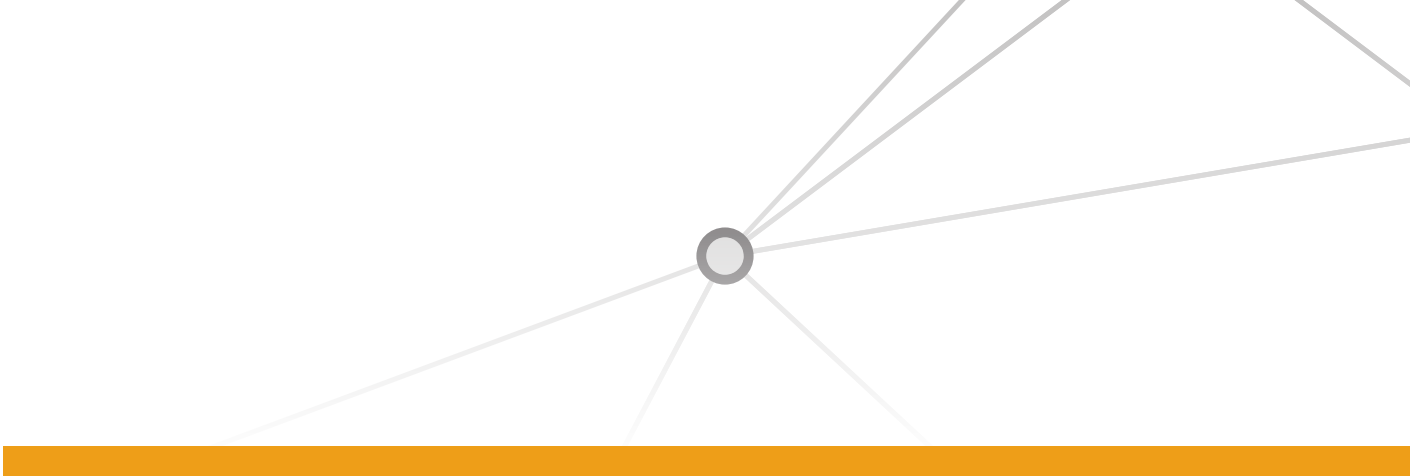
Konačno, ima partija i listi koje u svojim programima nijesu imale niti jednu riječ o OSI, poput Hrvatske građanske inicijative, SDP-a, koalicije „Crno na bijelo“, Albanske koalicije „Jednoglasno“, i koalicije „Za budućnost Crne Gore“.

Nijedna izborna lista od onih koje su obradile pitanja OSI nije taj položaj stavila u kontekst aktuelne krize u Crnoj Gori, ali i svijetu, COVID19 pandemije, koja je dodatno opteretila

inače težak položaj OSI. Naime, izborni akteri su se ponašali kao da se izbori dešavaju u regularnim zdravstvenim uslovima a ne onim koji će staviti pritisak na ekonomiju, privredu, zapošljavanje, ostvarivanje ukupne zdravstvene zaštite, slobodu kretanja i izražavanja, i generalno sve oblasti društvenog života u okviru kojih će, između ostalog, najpogođenije biti upravo i OSI.

Komparativni tabelarni pregled odnosa izbornih lista prema pitanjima OSI u okviru izborne kampanje 2020. godine dat je u nastavku.

Partija/koalicija	Broj pominjanja	% broj riječi u rečenicama u odnosu na ukupan broj riječi	Pozicioniranost – Prva polovina Sredina Druga polovina	Ton pominjanja	Kvalitet pominjanja	UKUPNA OCJENA
Socijaldemokrate - Ivan Brajović - Mi odlučujemo DOSLJEDNO	2	0.51%	Druga polovina	Neutralan	Sporadično	1 (nedovoljan)
Bošnjačka stranka – Rafet Husović – ISPRAVNO	8	1.76%	Druga polovina	Pozitivan	Sadržajno; Posebna sekcija	3 (dobar)
HGI – Svim srcem za Crnu Goru!	0	-	-	-	-	0 (bez zastupljenosti)
SDP – JAKA CRNA GORA!	0	-	-	-	-	0 (bez zastupljenosti)
Hrvatska reformska stranka Crne Gore – HRS	7	4.48%	Druga polovina	Pozitivan i djelimično negativan	Sadržajno; Posebna sekcija	3 (dobar)
Dr Dritan Abazović – CRNO NA BIJELO – dr Srđan Pavićević (Građanski pokret URA, Stranka pravde i pomirenja, Grupa birača CIVIS i nezavisni intelektualci) – Građani!	0	-	-	-	-	0 (bez zastupljenosti)
Albanska koalicija JEDNOGLASNO – demokratska partija, Demokratska unija Albanaca i Demokratski savez u Crnoj Gori	0	-	-	-	-	0 (bez zastupljenosti)
ODLUČNO za Crnu Goru! DPS – Milo Đukanović	4	1.81%	Druga polovina	Neutralan	Deklarativno; Sporadično	2 (dovoljan)

ZA BUDUĆNOST CRNE GORE – Demokratski front (Nova srpska demokratija, Pokret za promjene, Demokratska narodna partija), Socijalistička narodna partija Crne Gore, Prava Crna Gora, Ujedinjena Crna Gora, Radnička partija, Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore, Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore, Srpska radikalna stranka, Stranka penzionera, invalida i socijalne pravde Crne Gore	0	-	-	-	-	0 (bez zastupljenosti)
Albanska lista – Genci Nimanbegu, Nik Gjeloshaj	1	0.44%	Druga polovina	Neutralan	Sporadično	1 (nedovoljan)
Aleksa Bečić – Miodrag Lekić – “MIR JE NAŠA NACIJA” – Demokrate – Demokratska Crna Gora – DEMOS – Partija penzionera invalida i restitucije – Građanski pokret Nova ljevica	2	1.67%	Druga polovina	Neutralan	Sadržajno	3 (dobar)

Tabela: Komparativni pregled zastupljenosti OSI pitanja u programima izbornih lista 2020.

Zaključci i preporuke

Iako se zakonodavnim okvirom koji pruža zaštitu prava OSI ne propisuje obavezna politička zastupljenost OSI ili bilo koje druge marginalizovane grupe, politički aspekt učešća OSI u društvu je važan jer afirmiše princip socijalne inkluzije. Međutim, u Crnoj Gori, socijalna inkluzija OSI ostaje nerazvijena i zbog političkog nerazumijevanja ovog koncepta. Čak ni njen najbliži princip, odnosno integracija OSI, nije u potpunosti omogućena u crnogorskom društvu, koje još uvijek na OSI gleda kroz preovlađujući medicinski model, a nerijetko i kroz tugu i sažaljenje ili, pak, pozicionira OSI kao teret društva.

Nije dobro što su izborni akteri, koji su faktički i značajni kreatori javnih politika, propustili da na parlamentarnim izborima 2020. godine, kroz svoje izborne programe, adresiraju adekvatno OSI i njihov položaj u društvu. Posebnu težinu taj propust ima i u uslovima pandemije COVID19 koji je dodatno opteretio ovu marginalizovanu društvenu grupu. Unaprijeđenju položaja OSI doprinijela bi i njihova bolja reprezentacija u izbornim programima jer se njima, ipak, daju određena obećanja na koja se akteri kasnije mogu pozvati.

→ **Preporuka:** Potrebno je pojačati zastupljenost OSI u izbornim programima i predizbornim kampanjama političkih partija i koalicija.

Partije koje su u svoje izborne programe uključile pitanja OSI uglavnom su to uradile kroz sporadična i digresivna pominjanja ili uopštena obećanja. Nijesu se dublje bavile pitanjima koja su navedena u programima, a neke nijesu pokazale ni dobro znanje o najvažnijim problemima i izazovima sa kojima se suočavaju OSI, a naročito onim problemima koji su bili aktuelni u predizbornom periodu. Uticaj koji je, recimo, COVID19 pred parlamentarne izbore imao na OSI nije prepoznat od strane političkih partija u njihovim predizbornim kampanjama. Ta činjenica uz generalan način obrade OSI pitanja kod većine izbornih lista koje su to učinile ukazuje na nedostatak senzibiliteta političkih partija za izazove sa kojima se OSI suočavaju, a posebno za ozbiljnost tih problema.

→ **Preporuka:** Potrebno je unaprijeđivati informisanosti, znanje i senzibilisanost predstavnika političkih partija o problemima i izazovima OSI u Crnoj Gori i obučiti ih kako da se na bolji način uključe u borbu za ljudska prava OSI.

Pitanje koje se ne tiče samo OSI, nego svih građana i građanki odnosno birača, jeste (ne) sprovodivost izbornih programa i obećanja. Naime, nije dovoljno ostati samo na riječima, već je potrebno i djelovati kako bi se položaj OSI popravio makar i u pogledu onih pitanja koje su izborne liste 2020. godine problematizovale, a koji je dosta sužen.

→ **Preporuka:** Nakon izbora, političke partije bi morale raditi na sprovođenju izbornih

obećanja vezanih za položaj OSI kako bi pitanja kojima su se bavile u izbornim programima dalje suštinski razradili i učinili sprovedivim.

Osobe sa invaliditetom nijesu jedina društvena grupa koja nije politički adekvatno zastupljena, pa stoga nije ni za očekivati promjenu preko noći. Ali, realno je očekivanje da se u pogledu političke pažnje posvećene OSI učini više od deklarativnog i sporadičnog pominjanja. OSI se često suočavaju i sa posljedicama dvostruke ili trostruke diskriminacije, u slučajevima kada je osoba diskriminisana i po osnovu invaliditeta i po osnovu nekog drugog ličnog svojstva, poput žena sa invaliditetom, nacionalnih manjina sa invaliditetom, LGBTIQ osoba sa invaliditetom, itd. Stoga je neophodno uključiti i invalidno-inkluzivne mjere i mjere za borbu protiv COVID19 i spriječiti dalju socijalnu izolaciju OSI. U tome posebnu ulogu imaju i parlamentarne političke partije, nezavisno u kojem omjeru učestvuju ili ne učestvuju u vlasti. One bi morale više raditi kako bi se omogućila socijalna inkluzija OSI, a što podrazumijeva osiguravanje mogućnosti i sredstva da OSI budu uključene na jednakoj osnovi u politički, ekonomski, kulturni i socijalni život i da imaju životni standard koji se smatra prihvatljivim čime bi se krenulo i u jačanje autentične političke zastupljenosti osoba sa invaliditetom.

